

UITBATINGEN EN GRONDBEZIT IN MEIGEM (1571 - 1787)

Een methodologisch artikel

DOOR

PAUL DEPREZ

Wil men binnen het kader van een dorpsgeschiedenis of van een algemeen opgevatte landbouwgeschiedenis een studie maken van het grondbezit en de uitbatingen, dan zijn penningkohieren, landboeken en gebruikboeken de voornaamste te gebruiken dokumenten. Deze bronnen werden echter op een bepaalde wijze opgesteld, volgens het doel dat hun in tijd zelf werd voorbehouden. Hetgeen wij met het benutten dezer dokumenten beogen is evenwel totaal verschillend van dit oorspronkelijk doel. En juist daarom kunnen wij de gegevens dezer kadastrale dokumenten niet op passieve wijze kopiëren. We moeten, zoals Marc Bloch het ons voorhield, de bronnen ondervragen, we moeten ze doen spreken, we moeten ze trachten te begrijpen¹.

Maar om dit te kunnen verwezenlijken moeten we deze bronnen ontleden en bewerken volgens dié methode die ons de meeste kansen biedt er alle gewenste inlichtingen uit te halen. Het is aan de uiteenzetting van een dergelijke methode dat de hier volgende bladzijden gewijd zijn.

In de laatste jaren zijn reeds verschillende artikels over landboeken verschenen. Zo denken we bijvoorbeeld aan de twee artikels van M. Bovyn over Sint-Gillis-bij-Dendermonde², aan dit van R.M. Van den Abeele over het Landboek van Sint-Martens-Latem (1724-27)³, en aan dit van J. De Brouwer, *Demografische en Sociaal-Economische Evolutie van Haaltert*⁴, dat gedeeltelijk over dit onderwerp handelt.

Alhoewel ieder van deze werken goede elementen bevatten, schenken ze toch geen volledige bevrediging: teveel aspecten blijven onaangeroerd, té weinig wordt het evolutief aspect der verschillende problemen belicht.

Welke is nu de methode door deze verschillende auteurs gebruikt? Eerst en vooral de artikels van M. Bovyn. Tussen het eerste en het tweede is er, wat de methode betreft, een aanzienlijke vooruitgang vast

(1) Marc BLOCH, *Apologie pour l'histoire ou Métier d'Historien*, Parijs, 1942, blz. 41.

(2) M. BOVYN, *Sint-Gillis bij Dendermonde, Het Metingboek van 1691*. (Cultureel Jaarboek der Provincie Oostvlaanderen, 1948, deel I blz. 332-343).

Sint-Gillis-bij-Dendermonde in 1571-72 (Cultureel Jaarboek voor de Provincie Oostvlaanderen, 1950, deel II, blz. 89-109).

(3) R.M. VAN DEN ABEELE, *Landboek van St.-Martens-Latem (1724-27)*, (Bijdragen tot de Geschiedenis der Stad Deinze, jaargang 19, Deinze, 1952, blz. 39-58).

(4) J. DE BROUWER, *Demografische en Sociaal-Economische Evolutie van Haaltert*, (Land van Aalst, jaargang 8, 1956, blz. 49-83).

te stellen. In « Het metingboek van 1691 » zijn de inlichtingen betreffende bezit en uitbatingen zeer gekondenseerd. Naast de naam van de gebruiker geeft Bovyn de oppervlakte van de hofstede (met de vermelding eigengrond of pacht), het aantal percelen en de totale oppervlakte van het bedrijf, alsook de totale oppervlakte van de grond door de gebruiker in eigendom gehouden ⁵. Doch geen enkel onderscheid betreffende de aard van de grond: akkergrond, weide of bos. Ook inlichtingen betreffende de verdeling van het grondbezit zijn zeer schaars. Slechts het kerkelijk bezit (amper 0,144 van het totaal) wordt behandeld ⁶.

In zijn tweede artikel over het Kohier van de XXe penning van 1571, is de methode van M. Bovyn gevoelig verbeterd.

De specificatie betreffende de aard van de grond, in het vorig artikel afwezig, is deze maal op duidelijke en overzichtelijke wijze weergegeven. Nochtans bleef in beide artikels de zo noodzakelijke synthetisering nog achterwege.

Ook R.M. Van den Abeele, die nochtans een geschoold historicus is, heeft tal van mogelijkheden onbenut gelaten. Slechts met betrekking tot het kerkelijk grondbezit is de auteur in de bewerking van zijn gegevens volledig geweest. Dit heeft ten gevolge dat we ons geen concreet beeld kunnen vormen, noch van het aantal uitbatingen, hun aard en hun oppervlakte, noch van de verdeling van het grondbezit, noch van de verhouding gepachte gronden — eigengeërfde gronden. Wel geeft de schrijver enkele overzichtelijke tabellen die door hun partialiteit slechts in geringe mate bruikbaar zijn ⁷. Voor wat de uitbatingen aangaat ontbreekt zelfs ieder numeriek gegeven. En nochtans waren de mogelijkheden die de bron bood zeer talrijk, want als inlichtingen verschaft dit landboek onder meer: de naam van de eigenaar, de naam van de pachter of cijnsplichtige, de aard van de grond, de oppervlakte, de prijsing per gemet en van het perceel ⁸. In zijn geheel genomen trof de auteur met dit dokument juist een buitenkansje, want niet in elk landboek vinden we inlichtingen betreffende de prijsing.

Rest ons nog het artikel over Haaltert van J. De Brouwer. Dit artikel is, althans wat de synthetiserende bewerking der gegevens betreft, veruit het beste. Voor 1571 en 1732 verschaft de auteur ons volledige overzichtelijke tabellen der uitbatingen, daarbij onderscheid makend tussen uitbatingen volledig bestaande uit eigengeërfde gronden of volledig uit gepachte gronden of uit beide ⁹. Jammer genoeg wordt voor het wereldlijk grondbezit geen enkele mededeling gedaan.

Het is aan de hand van deze drie auteurs, het goede en de tekortkomingen van hun methode in acht genomen, dat wij onze nieuwe werkwijze hebben opgebouwd.

Na aanvankelijk de gegevens uit de registers op losse steekkaarten

(5) M. BOVYN, *Het Metingboek van 1691*, blz. 335.

(6) *Ibidem*, blz. 333.

(7) R.M. VAN DEN ABEELE, *op. cit.*, blz. 52.

(8) *Ibidem*, blz. 41.

(9) J. DE BROUWER, *op. cit.*, blz. 73.

te hebben overgeschreven, hebben we de gegevens der uitbatingen, alfabetisch volgens de naam van de gebruiker, op tabellen samengebracht zoals M. Bovyn dit voor 1571 voor Sint-Gillis-bij-Dendermonde heeft gedaan¹⁰. Aan het schema van de tabellen, door M. Bovyn opgesteld, hebben we in wezen niets veranderd; slechts twee kolommen werden vóór kolom 9 (totale oppervlakte van het bedrijf) ingelast. In de eerste werd het totaal der pachtgronden, waaruit een uitbating bestond, ingevuld, in de tweede het totaal der eigengeërfde gronden. Ook voor het grondbezit zijn we op een min of meer gelijkaardige wijze te werk gegaan, daarbij eveneens steunend op de tabellen van M. Bovyn.

Het aantal kolommen brachten we van elf terug op zeven, daar er voor land, weide en bos geen onderscheid diende gemaakt tussen gronden door de eigenaar zelf uitgebaat en verpachte gronden. Slechts de totale oppervlakten van beide categorieën zijn voor ons van belang.

Hoe we verder te werk zijn gegaan, zullen we uiteenzetten aan de hand van ons praktisch voorbeeld.

Doch, vooraleer het eigenlijk onderwerp van ons artikel aan te vatten willen we de dokumenten die we zullen gebruiken wat nader tot de lezer brengen.

Eerst en vooral hebben we de *Kohiers van de XXe Penning*. Het is als gevolg van het verzoek door de Hertog van Alva op 21 maart 1569 aan de Staten Generaal gericht¹¹, tot het heffen van een belasting op het roerend en onroerend bezit, dat in december 1570 de Vier Leden van Vlaanderen het opmaken van de Kohiers van de 10^e, 20^e en 100^e Penning toestonden¹². Deze Kohiers bevatten voor ieder dorp de lijst van diegenen die tot het betalen van een penningbelasting verplicht waren. De penningbelasting op het onroerend bezit (de 20^e en 100^e Penning) moest betaald worden door de vruchtgebruiker (wanneer het verpachte gronden gold) of door de eigenaar, wanneer deze zelf zijn grond uitbaatte.

In het Cultureel Jaarboek voor de Provincie Oostvlaanderen van 1950 verscheen, naast het geschrift van M. Bovyn, nog een ander artikel, waarin het groot belang van de Kohiers van de Twintigste Penning onderstreept werd. Daarin¹³ wordt een lijst gegeven van de Penningkohieren die op het Stadsarchief te Gent berusten. In de inleiding geeft de auteur een ontleding van de wijze waarop zulk een kohier samengesteld is¹⁴. Het eerste hoofdstuk van ieder penningkohier is gewijd aan de pachters, met vermelding van de verpachter, de grootte van het gepachte stuk en de betaalde huur. In een tweede deel worden de eigenaars, die zelf hun grond uitbaten, geciteerd, eveneens met vermelding van de oppervlakte grond die ze bebouwen. Andere hoofdstukken zijn gewijd aan de

(10) M. BOVYN, *Sint-Gillis-bij-Dendermonde in 1571-72*, blz. 92 e.v.

(11) H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, deel IV, 3^e uitgave, 1927, blz. 22.

(12) A. CASSIMAN, *De XXe Penningkohieren, een bron voor zoekers en vorsers uit Oost- en Westvlaanderen* (Cultureel Jaarboek van de Provincie Oostvlaanderen, 1950, deel II, blz. 70-88), blz. 70.

(13) A. CASSIMAN, *op. cit.*

(14) *Ibidem*, blz. 71.

pachters van tienden, aan de kooplieden die een bedrijfskapitaal hebben van meer dan 300 ponden groot en aan de pachters van domeingoederen of van gekonfiskeerde goederen.

Deze opsomming, geloven we, volstaat om een idee te geven van het groot aantal belangrijke gegevens die zulk een penningkohier bevat.

Het artikel van M. Bovyn maakt het mogelijk een inzicht te krijgen in de wijze waarop de gegevens betreffende de uitbatingen, en ook betreffende het grondbezit, in de Kohiers naar voren zijn gebracht. Zoals men uit de inleiding¹⁵ en de tabellen kan opmaken¹⁶ werd meestal, per uitgebaat perceel, de oppervlakte gegeven, telkenmale met de vermelding of het land, weide, bos of hofstede gold.

Doch niet voor alle dorpen werd op een even nauwkeurige wijze te werk gegaan. Meestal werd, in één enkele post, de totale oppervlakte gepachte of eigen grond vermeld. De splitsing in percelen gebeurde slechts wanneer de onderscheiden percelen telkens van een verschillende eigenaar werden gepacht. Het is op deze wijze dat de Kohier van de XXe Penning van Meigem voor 1571 is samengesteld. Meestal werden de gegeven oppervlakten dan nog in afgeronde getallen uitgedrukt. Het gebeurde ook wel dat de schatting van de oppervlakte der bedrijven zeer ruw geschiedde, waardoor iedere houvast verloren gaat: zie het Kohier van de XXe Penning van Lotenhulle.

De belangrijkste documenten zijn zonder twijfel *de landboeken*. In deze bronnen wordt ieder perceel afzonderlijk beschouwd. Alle percelen waaruit een dorp samengesteld is komen er in de volgorde van hun nummering in voor. Voor ieder perceel wordt telkens gezegd door welke andere percelen het begrensd is. Voor ieder stuk wordt daarenboven én uitbater én eigenaar aangeduid. Het gebeurt meer dan eens dat een dergelijk landboek aantekeningen, betreffende uitbaters en bezitters, van latere datum bevat. Zo bijvoorbeeld staan er in het Landboek van Meigem¹⁷ van 1673 aantekeningen van 1763 en 1787.

De Gebruikboeken houden zowat het midden tussen de Kohiers van de 20^e en 100^e penning enerzijds en de Landboeken anderzijds.

Onder de naam van de gebruiker wordt, per perceel, de oppervlakte van grond gegeven die hij uitbaat, met vermelding of het eigen of gepachte grond is. In het laatste geval wordt per perceel de eigenaar gegeven. Hier is geen sprake meer van een ruwe schatting; de oppervlakte van ieder perceel is nauwkeurig weergegeven. Als voorbeeld daarvan geldt het gebruikboek van Meigem van 1631¹⁸.

Laten we nu eerst de factoren belichten waarmede we rekening hebben gehouden bij het opstellen van onze tabellen.

Onder uitbating of bedrijf verstaan we het geheel van de gronden dat door éénzelfde inwoner van een bepaald dorp, hetzij als pachter

(15) M. BOVYN, *Sint-Gillis-bij-Dendermonde in 1571-72*, blz. 90.

(16) *Ibidem*, blz. 92 e.v.

(17) R.A.G., fonds Nevele, nr. 2226, (18e eeuwse kopij van het landboek van 1673, zie zelfde fonds nr. 1476).

(18) R.A.G., Nevele, nr. 1473.

hetzij als eigenaar, wordt bebouwd. Er is slechts dan van één bedrijf sprake wanneer de hofstede, die aan de uitbating verbonden is, in het behandelde dorp gelegen is.

Bij het opmaken van de tabellen der bedrijven dienden we met een dubbel onderscheid rekening te houden. Het eerste gold de aard der bedrijven, het tweede hun uitgestrektheid. In zijn boek over de Nederlandse dorpen in de 16^e eeuw¹⁹ en na hem, J. De Brouwer in zijn artikel over Haaltert²⁰, maakt Enno Van Gelder een onderscheid tussen bedrijven bestaande uit eigen grond (dus, bestaande uit gronden die het bezit zijn van de uitbater), bedrijven uitsluitend bestaande uit gepachte gronden en bedrijven bestaande deels uit eigen grond, deels uit pachtgrond (de zogenaamde gemengde bedrijven).

Alhoewel een dergelijke indeling bijna altijd toelaat onmiddellijk een zeer goed idee te krijgen van de structuur van een bepaald dorp, kan het gebeuren dat een twijfel wordt nagelaten aangaande de verhouding gepachte gronden — gronden door eigenaar zelf uitgebaat.

Zo kregen we, bij het bewerken van de Kohier van de XXe Penning voor de Vrijheid van Nevele, het volgende resultaat:

bedrijven bestaande uit eigen grond:	53
gemengde bedrijven:	25
pachtbedrijven:	44

Op het eerste zicht zou men kunnen besluiten dat de gronden die door de eigenaar zelf uitgebaat worden overwegend zijn. Doch het determinerend element in de verhouding gepachte gronden — gronden door de bezitter zelf uitgebaat, zijn de 25 gemengde bedrijven. In absolute cijfers uitgedrukt wordt de verhouding dan:

pachtgronden:	43.782 roeden
gronden door de eigenaar uitgebaat:	35.523 roeden

Totaal: 79.305 roeden

Derhalve hebben we het wenselijk geacht, naast de tabellen der bedrijven, opgemaakt naar de voorbeelden van E. Van Gelder en J. De Brouwer, ook de absolute cijfers (en de procentverhouding tot het totaal van de gronden door de bedrijven ingenomen) van de verpachte gronden en de gronden door de eigenaars zelf uitgebaat, te publiceren.

Een tweede onderscheid dat we dienden te maken heeft betrekking op de grootte der bedrijven. We hebben steeds een uniforme indeling gebruikt die overeenkomt met onze huidige oppervlaktematen, met uitzondering van de bedrijven van minder dan 100 roeden. Tot 5 hektaren hebben we een onderscheid gemaakt tussen uitbatingen van 100 roeden

(19) H.A. ENNO VAN GELDER, *Nederlandse Dorpen in de 16^e Eeuw*, (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, deel LIX, nr. 2, Amsterdam, 1953), blz. 16, 42 en 43.

(20) J. DE BROUWER, *op. cit.*, blz. 70-71 en 73.

tot 1 ha., van 1 tot 2 ha., van 2 tot 3 ha., van 3 tot 4 ha. en van 4 tot 5 ha. Boven de 5 ha. hebben we een ruimere indeling aangenomen: telkens een verschil van 5 ha. Dus, van 5 tot 10 ha., van 10 tot 15 ha., van 15 tot 20 ha., van 20 tot 25 ha. en boven de 25 ha.

Hier stelt zich ook de vraag: wat zijn grote, middelmatige en kleine bedrijven?

We geloven dat het nog veel te vroeg is om op deze vraag een antwoord te geven. Slechts als we meer zullen weten over de opbrengst van de bedrijven, over het aantal knechten en meiden dat op de uitbating werkzaam was, over het aantal ploegen en ander alaam, zullen we een afdoend en gefundeerd onderscheid kunnen maken. Nu rangschikt men de uitbatingen van minder dan 5 ha. onder de kleine bedrijven.

We menen echter te mogen aannemen dat door het toenmalig stadium van de landbouwtechniek, een klein bedrijf in de door ons beschouwde periode een grotere oppervlakte had, daar de grond heel wat minder opbracht, en er bijgevolg een grotere oppervlakte nodig was om, in vergelijking met vandaag, tot eenzelfde opbrengst te komen. We geloven nochtans dat gedurende de 17^e en 18^e eeuw deze « grotere oppervlakte » als gevolg van de vooruitgang van de landbouwtechniek voortdurend kleiner werd.

Tot 5 ha. mag men, geloven we, van dwergbedrijven gewagen, te meer daar de Heerlijkheid Nevele zich volop in zandig Binnenvlaanderen bevindt, waar de zandige bovenlaag van de bodem de grond weinig vruchtbaar maakt.

De kleine bedrijven hadden, grosso modo, een oppervlakte begrepen tussen 5 en 10 ha. Volgens Abbé Mann ligt in Vlaanderen de kleine uitbating tussen 6 en 8 ha.²¹

Tussen 10 en 15 ha. kan men van middelmatige hoeven spreken, en boven de 15 ha. van grote uitbatingen.

Wat het grondbezit betreft hebben we een tabel gemaakt van de grondbezitters, enerzijds volgens de grootte van hun bezit, anderzijds naargelang ze hun bezit zelf uitbaatten, het volledig in pacht gaven, of een deel verpachtten en een ander deel zelf bebouwden.

De indeling volgens de grootte van het grondbezit is analoog aan deze der bedrijven. Tot 5 ha. kunnen we spreken van kleine grondbezitters, van 5 tot 15 ha. van middelmatig grote grondbezitters, en vanaf 15 ha. van grootgrondbezitters. Deze indeling beperkt zich tot het kader van een dorp. Beschouwt men een uitgestrekter gebied, dan dient een gans andere indeling benut, waarin allereerst een onderscheid wordt gemaakt tussen bezitters die slechts in één dorp gronden hebben, en eigenaars wier bezit over verschillende dorpen verspreid ligt. Deze beide indelingen dienen dan op hun beurt verder onderverdeeld. in de huidige stand van onze kennis zijn we verplicht ons te beperken tot de studie van de bezitters binnen één enkel dorp.

Evenals voor de bedrijven hebben we ook hier de absolute cijfers en de procentverhouding tot de totale oppervlakte gegeven van de gronden die,

(21) H. VAN WERVEKE, *Geschiedenis van Vlaanderen*, deel V, blz. 292.

ofwel verpacht werden, ofwel door de eigenaar zelf uitgebaat werden. Deze absolute cijfers liggen in dit geval altijd hoger dan deze van de bedrijven, daar een reeks gronden uitgebaat worden of in bezit zijn van personen die niet in het behandelde dorp woonachtig zijn.

Ook de oppervlakte door de bedrijven en het grondbezit ingenomen werd volgens grootte ingedeeld. We hebben vier categorieën onderscheiden, gaande van 0 tot 5 ha., van 5 tot 10 ha., van 10 tot 20 ha., en van meer dan 20 ha.

DE GEGEVENS

We bezitten kadastrale gegevens voor Meigem voor de jaren 1571, 1631, 1673, 1763 en 1787, met dien verstande dat we voor 1787 slechts de grootte der uitbatingen kennen zonder enige verdere specificatie.

Reeds hoger hebben we vermeld in welke soort kadastrale dokumenten de gegevens dezer verschillende jaren terug te vinden zijn.

Uitbatingen.

1. 1571 ²².

	Eigen.	Gemengd.	Pacht.	Totaal.
Minder dan 100 roeden	4	—	1	5
100-673 r. (1 ha.)	5	2	8	15
673-1347 r. (2 ha.)	1	2	1	4
1347-2021 r. (3 ha.)	1	7	3	11
2021-2695 r. (4 ha.)	2	5	4	11
2695-3369 r. (5 ha.)	—	2	2	4
3369-6736 r. (5-10 ha.)	—	5	3	8
6736-10105 r. (10-15 ha.)	—	3	2	5
10105-13474 r. (15-20 ha.)	—	2	—	2
13474-16843 r. (20-25 ha.)	—	3	—	3
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	—	4	3	7
Totaal:	13	35	27	75

2. 1631 ²³.

	Eigen.	Gemengd.	Pacht.	Totaal.
Minder dan 100 roeden.	3	—	—	3
100-673 r. (1 ha.)	6	1	5	12
673-1346 r. (2 ha.)	3	2	6	11
1346-2021 r. (3 ha.)	3	3	2	8
2021-2695 r. (4 ha.)	1	6	1	8
2695-3369 r. (5 ha.)	1	—	2	3
3369-6736 r. (5-10 ha.)	—	4	5	9
6736-10105 r. (10-15 ha.)	—	2	7	9

(22) Stadsarchief te Gent, Kohiers van de XXe Penning.

(23) R.A.G., fonds Nevele nr. 1473.

10105-13474 r. (15-20 ha.)	—	3	—	3
13474-16843 r. (20-25 ha.)	—	5	2	7
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	—	3	2	5
Totaal	17	29	32	78

3. 1673²⁴.

	Eigen.	Gemengd.	Pacht.	Totaal.
Minder dan 100 roeden	1	—	3	4
100-673 r. (1 ha.)	4	3	12	19
673-1347 r. (2 ha.)	3	2	19	24
1347-2021 r. (3 ha.)	1	3	8	12
2021-2695 r. (4 ha.)	—	6	4	10
2695-3369 r. (5 ha.)	—	1	4	5
3369-6736 r. (5-10 ha.)	1	3	4	8
6736-10105 r. (10-15 ha.)	—	2	4	6
10105-13474 r. (15-20 ha.)	—	1	2	3
13474-16843 r. (20-25 ha.)	—	—	5	5
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	—	1	6	7
Totaal	10	22	71	103

4. 1765²⁵.

	Eigen.	Gemengd.	Pacht.	Totaal.
Minder dan 100 roeden	1	—	4	5
100-673 r. 1 ha.)	1	1	12	14
673-1347 r. (2 ha.)	4	3	17	24
1347-2021 r. (3 ha.)	3	5	15	23
2021-2695 r. (4 ha.)	2	1	8	11
2695-3369 r. (5 ha.)	—	2	3	5
3369-6736 r. (5-10 ha.)	—	4	6	10
6736-10105 r. (10-15 ha.)	—	2	5	7
10105-13474 r. (15-20 ha.)	—	2	2	4
13474-16843 r. (20-25 ha.)	—	1	1	2
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	—	—	6	6
Totaal	11	21	79	111

5. 1787²⁶.

	Totaal.
Minder dan 100 roeden	6
100-673 r. (1 ha.)	27

(24) *Ibidem*, nr. 2237.(25) *Ibidem*, nr. 1476. Er zijn zes bedrijven met twee hofsteden en twee met drie hofsteden.

(26) R.A.G., Nevele, nr. 2226. Daar voor dit jaar geen gegevens betreffende de eigenaars van de gronden voorhanden zijn, was het niet mogelijk na te gaan of de bedrijven bestonden uit pachtgronden, uit eigen gronden of uit beide samen.

De totale oppervlakte der bedrijven is voor dat jaar 421.328 roeden. Er zijn elf bedrijven met twee hofsteden en één uitbating met drie hofsteden.

(9) UITBATINGEN EN GRONDBEZIT IN MEIGEM (1571-1787) 161

673-1347 r. (2 ha.)	26
1347-2021 r. (3 ha.)	27
2021-2695 r. (4 ha.)	7
2695-3369 r. (5 ha.)	5
3369-6736 r. (5-10 ha.)	13
6736-10105 r. (10-15 ha.)	6
10105-13474 r. (15-20 ha.)	3
13474-16843 r. (20-25 ha.)	2
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	7
Totaal	129

Grondbezit.

1. 1571.

	Eigen.	Gemengd.	Pacht.	Totaal.
Minder dan 100 roeden	4	—	—	4
100-673 r. (1 ha.)	11	—	28	39
673-1347 r. (2 ha.)	9	2	14	25
1347-2021 r. (3 ha.)	6	4	9	19
2021-2695 r. (4 ha.)	1	—	3	4
2695-3369 r. (5 ha.)	2	1	5	8
3369-6736 r. (5-10 ha.)	1	2	13	16
6736-10105 r. (10-15 ha.)	1	2	4	7
10105-13474 r. (15-20 ha.)	—	—	3	3
13474-16843 r. (20-25 ha.)	—	—	1	1
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	—	—	6	6
Totaal	35	11	86	132

2. 1631.

	Eigen.	Gemengd.	Pacht.	Totaal.
Minder dan 100 roeden	3	—	—	3
100-673 r. (1 ha.)	16	1	22	39
673-1346 r. (2 ha.)	12	—	19	31
1346-2021 r. (3 ha.)	9	—	9	18
2021-2695 r. (4 ha.)	2	—	4	6
2695-3369 r. (5 ha.)	2	1	4	7
3369-6736 r. (5-10 ha.)	—	7	7	14
6736-10105 r. (10-15 ha.)	—	—	3	3
10105-13474 r. (15-20 ha.)	1	2	2	5
13474-16843 r. (20-25 ha.)	—	—	2	2
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	—	—	6	6
Totaal	45	11	78	134

3. 1673.

	Eigen.	Gemengd.	Pacht.	Totaal.
Minder dan 100 roeden	2	—	6	8
100-673 r. (1 ha.)	23	—	28	51
673-1347 r. (2 ha.)	15	3	32	50
1347-2021 r. (3 ha.)	3	—	12	15
2021-2695 r. (4 ha.)	1	1	16	18
2695-3369 r. (5 ha.)	1	—	8	9
3369-6736 r. (5-10 ha.)	—	5	11	16
6736-10105 r. (10-15 ha.)	—	2	1	3
10105-13474 r. (15-20 ha.)	—	—	1	1
13474-16843 r. (20-25 ha.)	—	—	—	—
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	—	—	9	9
Totaal	45	11	124	180

4. 1765.

	Eigen.	Gemengd.	Pacht.	Totaal.
Minder dan 100 roeden	3	—	2	5
100-673 r. (1 ha.)	10	—	22	32
673-1346 (2 ha.)	12	—	20	32
1346-2021 r. (3 ha.)	4	2	11	17
2021-2695 r. (4 ha.)	2	2	6	10
2695-3369 r. (5 ha.)	1	1	2	4
3369-6736 r. (5-10 ha.)	1	5	11	17
6736-10105 r. (10-15 ha.)	—	1	3	4
10105-13474 r. (15-20 ha.)	—	2	2	4
13474-16843 r. (20-25 ha.)	—	—	—	—
Meer dan 16843 r. (+ 25 ha.)	—	1	6	7
Totaal	33	14	85	132

De indeling volgens grootte.

1. 1571

	Bedrijven.	Bezit.
Van 0 tot 5 ha.	68.836	101.131,5
Van 5 tot 10 ha.	41.812	71.726,5
Van 10 tot 20 ha.	69.596	90.380,
Meer dan 20 ha.	229.043	173.400
Totaal	409.287	436.638

2. 1631.

	Bedrijven.	Bezit.
Van 0 tot 5 ha.	58.910,5	110.021,5
Van 5 tot 10 ha.	34.219	69.122

(11) UITBATINGEN EN GRONDBEZIT IN MEIGEM (1571-1787) 163

Van 10 tot 20 ha.	105.156	85.212,5
Meer dan 20 ha.	219.325	212.101
Totaal	417.610,5	476.457

3. 1673.

	Bedrijven.	Bezit.
Van 0 tot 5 ha.	94.684	161.225
Van 5 tot 10 ha.	31.819	78.131
Van 10 tot 20 ha.	50.094	34.610
Meer dan 20 ha.	225.486	227.417
Totaal	432.083	501.413

4. 1765.

	Bedrijven.	Bezit.
Van 0 tot 5 ha.	107.958	105.439
Van 5 tot 10 ha.	47.677	73.334
Van 10 tot 20 ha.	104.156	81.321
Meer dan 20 ha.	149.010	242.627
Totaal	408.801	502.721

5. 1787.

	Bedrijven.
Van 0 tot 5 ha.	111.712
Van 5 tot 10 ha.	55.697
Van 10 tot 20 ha.	84.504
Meer dan 20 ha.	174.276
Totaal	426.189

De in bedrijf en in bezit gehouden gronden.

1. 1571.

	Bedrijven.		Bezit.	
	Absolute getallen.	Procent- verhoud.	Absolute getallen.	Procent- verhoud.
Pachtgronden	332.859	81,3	365.501,5	83,7
Gronden in eigendom	76.428	18,6	71.136,5	16,2
Totaal	409.287	99,9	436.638	99,9

2. 1631.

	Bedrijven.		Bezit.	
	Absolute getallen.	Procent- verhoud.	Absolute getallen.	Procent- verhoud.
Pachtgronden	354.254	84,8	395.062,5	82,9
Gronden in eigendom	63.356,5	15,1	81.394,5	17,0
Totaal	417.610,5	99,9	476.457	99,9

3. 1673.

	Bedrijven.		Bezit.	
	Absolute getallen.	Procent- verhoud.	Absolute getallen.	Procent- verhoud.
Pachtgronden	402.923	93,2	446.997	89,1
Gronden in eigendom	29.160	6,7	54.416	10,8
Totaal	432.083	99,9	501.413	99,9

4. 1765.

	Bedrijven.		Bezit.	
	Absolute getallen.	Procent- verhoud.	Absolute getallen.	Procent- verhoud.
Pachtgronden	361.577	88,4	433.579	86,2
Gronden in eigendom	47.224	11,5	69.142	13,7
Totaal	408.801	99,9	502.721	99,9

Doch dat niet alleen deze globale cijfers van belang zijn, zal weldra duidelijk worden bij onze verdere uiteenzetting.

In 1571 was de toestand te Meigem gelijk aan deze der meeste dorpen van zandig Binnenvlaanderen. De kleine bedrijven van minder dan 5 ha. waren ook hier overwegend: 50 op een totaal van 75 uitbatingen. Boven de 5 ha. verdwenen de bedrijven bestaande uit eigen grond. In deze categorie overheersten de gemengde uitbatingen, terwijl de pachtbedrijven slechts op de tweede plaats kwamen: 17 tegenover 8.

Doch, alhoewel de bedrijven van minder dan 5 ha. het talrijkst waren, besloegen ze slechts een oppervlakte van 68,836 roeden, hetzij een weinig meer dan 1/6 der totale oppervlakte door de bedrijven ingenomen.

Wat het grondbezit aangaat, omvatte het kleinbezit (van minder dan 5 ha.) nog niet het vierde van de totale oppervlakte. Velen onder de kleine bezitters behoorden tot de klasse der eigenaars-gebruikers, zoals men uit de hier volgende tabel kan merken.

Grootte v.h. grondbezit	Aantal eigenaars-gebruikers.	Totaal aantal grondbezitters.
Minder dan 100 roeden	3	4
100-673 r. (1 ha.)	14	39
673-1346 r. (2 ha.)	16	25
1346-2021 r. (3 ha.)	7	19
2021-2695 r. (4 ha.)	—	4
2695-3369 r. (5 ha.)	3	8
Totaal	43	99

De traditionele groep der grootgrondbezitters in Meigem bestond vooral uit Gentse patriciërs²⁷. Jacob Bets verpachtte er 46.800 roeden of 69 ha., Philips de Grutere 15.300 roeden of meer dan 22 ha., Meester Joos Borluut bezit er 22.500 roeden. Daarnaast zijn er ook nog Jonker Philips Roose en François van Hembijze, die respectievelijk 18.000 en 13.300 roeden bezitten.

Wat het grondbezit der kerkelijke en liefdadigheidsinstellingen betreft, neemt het kapittel van Doornik veruit het grootste deel voor zijn rekening, namelijk 18.000 roeden of een kleine 27 ha. De kerk en de « priesteraije » van Meigem bezitten tesamen 6.535 roeden. De Heilige Geest en het Sint-Niklaas-Gilde van Meigem daarentegen behoren respectievelijk met 725 en 100 roeden tot de categorie der kleine grondbezitters.

Zestig jaar nadien, in 1631, heeft deze toestand verschillende ingrijpende wijzigingen ondergaan.

Het aantal uitbatingen onder de 5 ha., dat in 1571 nog 50 bedroeg, is tot 45 teruggelopen.

Het aantal gemengde en pachtbedrijven verminderde ten voordele van de uitbatingen volledig bestaande uit eigen grond. De vermindering van het aantal gemengde bedrijven deed zich voor over de gehele lijn, terwijl de vermindering van de pachtbedrijven slechts betrekking heeft op deze van minder dan 5 ha.

Voor de grotere uitbatingen is een algemene vermeerdering vast te stellen. De totale oppervlakte door de uitbatingen ingenomen is, ten opzichte van 1571, aanzienlijk toegenomen, hetgeen dus op een ontbossing of op een in-kultuurname van braakliggende gronden wijst. Deze toename van de oppervlakte kwam vooral ten goede aan de bedrijven tussen 5 en 20 ha., hetgeen op een concentratie van de uitbatingen in de richting van het bedrijf van gemiddelde grootte wijst; te meer daar de totale oppervlakte der bedrijven van minder dan 5 ha. en van meer dan 20 ha. op gevoelige wijze slinkt. Doch, alhoewel het aantal uitbatingen bestaande uit eigen grond vermeerderde, verminderde procentsgewijze gezien, het aantal roeden dat door de eigenaars zelf werd uitgebaat (15,1 % tegenover 18,6% in 1571).

(27) H. VAN WERVEKE, *Gent, Schets van een sociale Geschiedenis*, (Gent, 1947, blz. 71.

In hoever de toename van het aantal bedrijven en van de grond door deze ingenomen, in verband staat met de bevolkingsontwikkeling is onmogelijk te zeggen, daar voor de tijdspanne 1571-1631 alle demografische gegevens ontbreken.

De evolutie van het grondbezit gedurende deze periode is in grote trekken gelijklopend met deze ontwikkeling. Daar waar het aantal eigen bedrijven onder de 5 ha. toeneemt, vermeerderd ook het grondbezit van dezelfde omvang dat in handen van eigenaars-gebruikers berust: 44 grondbezitters in 1631 tegenover 33 in 1571. Deze toename van het aantal eigen bedrijven en van de grond in handen van eigenaars-gebruikers is werkelijk totaal onverwacht, als men in acht neemt de zware economische crisis die tussen 1580-90 het Vlaamse platteland trof.

De boeren ontvluchtten hun dorpen en gingen een toevlucht zoeken binnen de omwalde steden: de grond bleef onbebouwd achter, het vee werd weggehaald, het alaam vernield. Dit alles had ten gevolge dat de verkoopprijs van de grond tot een ongelooflijk laag peil daalde, toestand waarvan de opkopers uit de steden (en hier doelen we vooral op Gent) gretig gebruik maakten²⁸.

Ook het grondbezit in handen der grootgrondbezitters (meer dan 20 ha.) neemt in sterke mate toe: 212.101 roeden in 1631 tegenover 173.400 roeden in 1571.

Doch deze grootgrondbezitters behoren niet meer tot dezelfde sociale groep als dezen van 1571. In plaats van Gentse patriciërs treffen we nu leden aan van landelijke adel. Zo onder meer de markies van Lede met 57.718 roeden, Jooris della Faille, heer van Nevele (oorspronkelijk behorend tot een familie van Antwerpse handelaars) met 37.867 roeden en de Heer van Boeckel met 18.725 roeden.

Het kerkelijk bezit is in grote trekken onveranderd gebleven, behalve dat het St.-Niklaas-Gilde zijn onroerend bezit teloor zag gaan. Daarentegen komt er een nieuwe bezitter bij, namelijk de Bijloke van Gent, die 1842 roeden voor haar rekening neemt.

In de loop van de tweede helft van de 17^e eeuw maakte de vermeerdering van de bevolking de oprichting van nieuwe bedrijven noodzakelijk. De globale toename der uitbatingen is in die periode vrij aanzienlijk geweest. Zo steeg voor Meigem het aantal bedrijven van 78 in 1631 tot 103 in 1673. Als we deze vermeerdering van dichterbij ontleden stellen we vast dat de grootste toename gebeurde in de reeks der dwergbedrijven (t.t.z. van minder dan 5 ha.). In Meigem komt zulks zeer sterk tot uiting, aangezien het aantal bedrijven van minder dan 5 ha. met 29 is toegenomen ten overstaan van 1631 (74 tegenover 45).

Het feit dat tussen 1631 en 1673 deze toename bijna uitsluitend geschiedde binnen de categorie der dwergbedrijven houdt hoofdzakelijk verband met de uitbreiding van de plattelandsindustrie²⁹. De uitbrei-

(28) Zie ons artikel over de landbouwers in het werk « Ons Land en ons Volk », (N.V. Standaardboekhandel, te verschijnen april-mei 1957).

(29) Zie ook J.A. VAN HOUTTE, *De Economische en Sociale Ontwikkeling van*

ding van de vlasteelt bracht grotere ontplooiing van het linnenweven op het platteland met zich. Doch de intensievere plattelandsindustrie proletariaat was dat de nieuwe bedrijven innam, te meer daar deze nieuw ontstane uitbatingen volledig uit pachtgronden bestonden. Deze vermeerdering van het aantal dwergbedrijven viel vooral ten nadele uit van de grotere uitbatingen. In tegenstelling met hetgeen we voor de periode 1571-1631 vaststelden, verdween na deze datum de grond door de eigenaars zelf bewerkt ten voordele van de pachtgrond. Daar waar in 1631 84,8% van de gronden door de uitbatingen ingenomen nog pachtgrond was, was dit cijfer in 1673 tot 93,2% gestegen.

Ook de gemengde en eigenbedrijven verdwenen meer en meer na 1631: van respectievelijk 29 en 17 in 1631 bleven er in 1673 nog slechts 22 en 10 over. Wat de eigenlijke oorzaak van deze verschuiving is, kunnen wij vooralsnog niet achterhalen.

Wat het grondbezit aangaat stellen we vast dat het kleine grondbezit zich verder blijft ontwikkelen, toename die in grote lijnen gelijklopend is met de vermeerdering van het aantal kleine pachtbedrijven.

In Meigem zijn er in 1673 151 bezitters met een eigendom van minder dan 5 ha., in 1571 waren er slechts 99 en in 1631 104.

Het grootgrondbezit daarentegen wordt steeds verder gekoncentreerd in de handen van enkelen, althans voor het bezit van meer dan 20 ha. De sociale groep waartoe deze grote bezitters behoren is nog groten-deels dezelfde van 1631. De grootste bezitters in Meigem zijn de familie della Faille met 40.093 roeden of 59 ha., en de baron van Péronnes (in Henegouwen) met 35.449 roeden of 52 ha. Ook de familie van Aelsteyn, die in 1631 12.406 roeden bezat, zag haar bezittingen tot 25.336 roeden aangroeien. Naast deze toename van het adellijk grondbezit stellen we ook nog een uitbreiding vast van de magistratuur als grondbezittende klasse: advocaten, deurwaarders, raadsheren, raadspensionarissen, auditeurs, enz. breiden op gevoelige wijze hun onroerende bezittingen uit. Waar in 1571 in Meigem van deze categorie van grondbezittenden nog geen sprake was, is gedurende de volgende eeuw de oppervlakte door hun bezittingen ingenomen tot 60.281 roeden gestegen.

Wat het kerkelijk grondbezit aangaat stellen we vast dat het kapittel van Doornik zijn bezittingen handhaaft (18.364 roeden in 1631 en 19.268 roeden in 1673), evenals de Tafel van de Heilige Geest van Meigem en de Kerk aldaar. Andere instellingen verwierven echter grond in de periode 1631-1673. De « Priesteraige van Nevele » 2.068 roeden, het kapittel van Sint-Baafs te Gent 1.345 roeden, terwijl de Bijloke van Gent haar bezit met 250 roeden vergroot.

Wat de evolutie van het grondbezit en van de uitbatingen in de achttiende eeuw aangaat, zullen we de gegevens voor 1765 en 1787 tesamen

het Zuiden (1609-1748), Algemene Geschiedenis der Nederlanden, dl. VII, blz. 397-398.

Zie ook E. SABBE, *De Belgische Vlasnijverheid, dl. I, De Zuidnederlandse Vlasnijverheid tot het Verdrag van Utrecht*, (Universiteit Gent, Werken uitgegeven door de Fakulteit van de Wijsbegeerte en Letteren, 95^e aflevering, Brugge, 1943), blz. 347 e.v.

behandelen. Gaan we het bevolkingscijfer van Meigem na in 1792, dan stellen we vast dat het, ten overstaan van 1709, meer dan verdubbeld is³⁰. Doch anderzijds stellen we vast dat de ontwikkeling van het aantal bedrijven niet parallel verliep met die van het bevolkingscijfer: in 1673 waren in Meigem 103 uitbatingen, in 1765 111 en in 1787 129.

Dit niet overeenkomen van de ontwikkeling van het aantal bedrijven en van het bevolkingscijfer doet een aantal vragen rijzen waarop het nog niet mogelijk is een afdoend antwoord te geven.

Waar werd dit deel der bevolking, dat ogenschijnlijk geen plaats vond op de bedrijven, gehuisvest?

Bekijken we de gegevens die ons verschaft worden door het Landboek van Meigem van 1765, dan stellen we vast dat er zes uitbatingen zijn met twee hofsteden, en twee bedrijven met drie. In 1786 zijn er in hetzelfde dorp 11 uitbatingen met twee hofsteden, en één met drie. Hierbij valt op te merken dat we noch voor de 16e, noch voor de 17e eeuw voor Meigem dit verschijnsel vaststelden.

Beschouwen we de gegevens der bedrijven zelf, dan bemerken we dat de toename van uitbatingen van minder dan 5 ha. in de 18e eeuw, telkenmale geschiedde ten koste van de grotere bedrijven.

Al deze gegevens wijzen er op dat men gedurende de 18^e eeuw, nu er bijna geen braakland meer in kultuur kon worden gebracht, op kunstmatige wijze gepoogd heeft nieuwe levensruimte te verwerven. Boeren, zowel eigenaars als pachters, maken een deel van hun bedrijf los, om aan hun kinderen toe te laten er een hofstede op te bouwen, opdat ze aldus in staat zouden zijn een huisgezin te stichten. Dit verklaart dan ook waarom we een dergelijke splitsing aantreffen in bedrijven van alle grootte, zelfs in deze van minder dan 5 hektaren.

De verschuiving in de uitgestrektheid der bedrijven, ten voordele van de dwergbedrijven en ten koste van de grotere uitbatingen, was eveneens een middel om het tekort aan levensruimte een oplossing te geven. Doch de reden waarom deze verdeling van de grotere uitbatingen vooral ten goede kwam aan de dwergbedrijven houdt in grote mate verband met de uitbreiding van de plattelandsindustrie. Immers, in de tweede helft der 18^e eeuw kende vooral het weven van linnen een grote expansie.

Wat de evolutie van het grondbezit betreft konden we vaststellen dat sommige boeren in staat waren een deel van hun uitbating aan te kopen. Zeer sterk schijnt deze verschuiving toch niet geweest te zijn. In 1765 bedroeg in Meigem de oppervlakte aan gronden die door de eigenaar zelf werden uitgebaat 11% van de totale oppervlakte door de bedrijven ingenomen, tegenover 6,7% in 1673.

Doch heel wat belangrijker is het feit dat de rijke burgerij zich, naast de adel, een positie als grootgrondbezittende klasse heeft verworven. Waar in 1673 voor Meigem het grondbezit der burgerij ver ten achter bleef bij dat van de adel, bemerken we dat in 1765 de aanzienlijkste

(30) Zie ons artikel « Het bevolkingscijfer in de Heerlijkheid Nevele gedurende de 16^e, 17^e en 18^e eeuwen », (Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, dl. IX, blz. 50-119), blz. 55.

grondbezitters tot de derde stand behoren. Het grondbezit dat zij in hun handen konden concentreren is veel aanzienlijker dan dit van de titelvoerende adel een eeuw vroeger. De Gentse prokureur Van Doorne bezit in Meigem 44.726 roeden of 66 ha. Een ander burger, Jan Frans Hopsomer, heeft niet minder dan 86.669 roeden of 128 ha. Alleen deze laatste heeft al één vijfde van de totale oppervlakte van Meigem in zijn bezit. Daarnaast bezit hij nog het leen Gampelare te Astene ³¹.

Eveneens in Meigem hebben nog een hele reeks Gentse handelaars gronden, Maelcamp ³², Goethals ³³, Coninck ³⁴, Van Damme ³⁵. Hun totaal bezit bedraagt 29.215 roeden.

Het adellijk grondbezit daarentegen is er sterk op achteruitgegaan. De baronnen van Péronnes en Derre, de Markies van Lede, wier bezittingen in Meigem aanzienlijk waren in de 17e eeuw, hebben in 1765 geen gronden meer. Het grondbezit van de families della Faille en Huyse, dat in 1673 45.304 roeden bedroeg, bedraagt er honderd jaar later nog slechts 25.705. Het bezit van de familie Aelsteyn is tot op meer dan de helft teruggevallen: van 25.336 roeden in 1673 tot op 10.970 roeden in 1765. De totale oppervlakte van het adellijk grondbezit bedraagt in 1765 slechts 126.594 roeden tegenover 161.034 roeden in 1673.

Over het algemeen is de concentratie van grond in handen der grootgrondbezitters (meer dan 10 ha.) nog toegenomen ten overstaan van de 17^e eeuw. Op een totaal van 502.922 roeden zijn er 313.948 in hun bezit, tegenover 262.027 roeden in 1673.

Zelfs in het algemeen is er een concentratie van het grondbezit: immers in 1765 waren er slechts 132 bezitters tegenover 180 in 1673.

Niet alleen de adel maar ook de geestelijkheid zag gedurende de 18^e eeuw haar grondbezit sterk in omvang afnemen als gevolg van een Keizerlijke ordonnantie van 15 september 1753 ³⁶. Bij deze wordt bevel gegeven al de dode handgoederen te verkopen (artikel 5). En inderdaad zien we de plaatselijke instellingen, zoals de Armendis en de Kerk van Meigem, die allen kleine grondbezitters waren, tot deze stap overgaan. Grotere instellingen, zoals bijvoorbeeld het Kapittel van Doornik en de Bijloke van Gent, geven geen gevolg aan deze ordonnantie.

Laten we even de verschuivingen resumeren, die zich in het grondbezit hebben voorgedaan. Over het algemeen is het kleine grondbezit verminderd ten voordele van het grote, waardoor de concentratie, in handen van enkelen, die reeds in de 17^e eeuw begonnen was, verder werd doorgevoerd.

(31) DE POTTER-BROECKAERT, *Geschiedenis der Gemeenten van Oostvlaanderen*, 1^e reeks, dl. I, Astene, blz. 18. Dit leen heeft een grootte van cirka 22 bunder of 19.800 roeden.

(32) H. COPPEJANS-DESMEDT, *Bijdrage tot de studie van de gegoede Burgerij te Gent in de XVIIIe eeuw*, (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie, Klasse der Letteren, jaargang XIV, nr. 17, Brussel 1952, pp. 226), blz. 117 en 120.

Bezit ook nog grond in Lotenhulle en Petegem.

(33) *Ibidem*, blz. 150.

(34) *Ibidem*, blz. 190.

(35) *Ibidem*, blz. 198.

(36) *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens*, dl. 7, blz. 256-261.

Niet alleen verdwenen vele kleine wereldlijke grondbezitters, maar ook werden de goederen behorende aan kleine kerkelijke instellingen terug in cirkulatie gebracht. Niettemin slaagden sommige boeren er in een stuk grond te kopen dat ze voor zichzelf konden bewerken. Daarnaast verloor vooral het adellijk grondbezit veel van zijn betekenis ten voordele van de rijke burgerij, hoofdzakelijk bestaande uit handelaars, nijveraars en magistraten.

De doorbraak van de burgerij als grootgrondbezittende klasse was dus reeds in 1765 een voldongen feit te Meigem, dertig jaar voordat de revolutie van 1789 — die als de definitieve doorbraak der burgerij geldt — in ons land kwam.